

## **Конкуренентоспроможність української економіки на ринках товарів і послуг країн СНД**

Головною ознакою процесів, що відбуваються у сучасному світі, є глобальна інтеграція економіки, політики, науково-технологічної сфери, природоохоронної діяльності і соціального добробуту. У сучасних умовах глобалізації та регіоналізації економічного життя розвинуті країни, де інновації виконують роль головного економіко-відтворювального фактора, забезпечують свій розвиток за рахунок вдосконалення існуючих технологій, техніки та використання принципово нових наукових досягнень.

Ринок країн СНД високотехнологічних товарів і послуг є вкрай важливим для України. Адже доступ до нього дозволяє не тільки збільшити частку високотехнологічної продукції в українському експорті, але й сприяє інноваційному розвитку України, підвищенню рівня конкурентоспроможності української економіки.

У розвиток даної тематики великий внесок зробили такі вітчизняні і закордонні вчені: Абрамова В. О., Александрова В.П., Жаліло Я.А., Федірко О. А., Сухоруков А.І., Хачатрян Х.В., Кузьменко В.П., Беттлер А., Фріман С., Лундвель Л.

Проте, у дослідженнях цих вчених не ставилося завдання оцінити вплив інноваційних процесів в країні на економічну безпеку держави, не висвітлюється в достатній мірі роль експорту і імпорту інноваційної

продукції, а отже не визначається перспективні ринки збуту і конкурентоспроможність української високотехнологічної продукції на них.

Автор ставить перед собою завдання проаналізувати наявні тенденції сучасного стану зовнішньої торгівлі України інноваційними товарами та його перспектив на світових ринках і зокрема на ринках країн СНД, вибору найбільш перспективних ринків збуту високотехнологічної продукції, наводить альтернативні шляхи прискореного розвитку інноваційної продукції, аналізує сучасний стан міжнародної науково-технічної кооперації, визначає загрози, які впливають на економічну безпеку держави, розробляє заходи та пропозиції щодо їх усунення.

Метою дослідження є аналіз впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на інноваційну діяльність в Україні, визначення конкурентоспроможності українських підприємств на світовому ринку високотехнологічної продукції та визначення найбільш пріоритетного (перспективного) з них.

Внаслідок бурхливої активізації інноваційної діяльності наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття утворилося глобальне інформаційне суспільство [1,2].

Сьогодні глобалізація вже стала загальною тенденцією, вимоги якої значною мірою визначають як міжнародні процеси, так і національну політику кожної країни (групи країн) [3,4]. Показовою є та визначна роль, яка в усіх без винятку розвинутих країн приділяється експорту інноваційної продукції.

Останнім часом все більш актуальним є розподіл країн відповідно до технологічної ознаки. Згідно з цим, Дж. Сакс виділив три групи країн: технологічні новатори, технологічні послідовники та технологічні аутсайтери. Нажаль, у світі Україна сприймається лише як представник останньої групи. Хоча ще у 1990-х рр. минулого століття ми мали достатньо можливостей стати рівноправним учасником світового товариства постіндустріальних країн [5].

Структура економіки України, яка працює переважно в 3, 4 технологічному укладах визначає експортний потенціал країни, де переважають сировинні товари. Подібність структури укладів України з Росією свідчить про перспективи вітчизняних підприємств на російському ринку, де вони ще можуть бути конкурентоспроможними на відміну від європейського. Отже, ринок країн СНД є, по суті, єдиним ринком збуту української високотехнологічної продукції.

Конкурентоспроможність українських товарів на ринках країн СНД має визначати інноваційна продукція. Слід при цьому враховувати, що, за висновками Європейської економічної комісії ООН, цілеспрямованої і порівняно більш ефективною системою НДДКР, яка б відповідала вимогам часу, не має жодна країна колишнього СРСР [6]. Виходячи з цього, а також враховуючи, що більшість країн із перехідною економікою ведуть такий пошук, необхідно ширше кооперувати власні розробки з надбаннями, досвідом і перспективами інших країн з тим, щоб не відстати і не нести

всього можливого тягаря витрат на вирішення цілого спектру проблем у вказаній сфері.

Для досягнення основної мети дослідження, було вирішено використовувати методологією найбільш авторитетної в цьому питанні Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), куди входять передові країни світу. Отже для визначення належності продукції до високотехнологічної, ОЕСР на сьогоднішній день ідентифікує 5 науково-зорієнтованих галузей, виробництво продукції в яких пов'язане із високим рівнем інтенсивності НДДКР [7]: продукція аерокосмічної промисловості, фармацевтика, офісне та комп'ютерне обладнання, комунікаційне устаткування, медичні, точні та оптичні інструменти.

*Низька конкурентоспроможність української економіки обумовлена, в першу чергу, низькою часткою високотехнологічних товарів (ВТТ) в експорті промислових товарів.* В 2004 р. означилася негативна тенденція скорочення частки ВТТ в експорті промислових товарів, яка значно посилилась у 2005 р. (табл. 1). За умов, що Україна в останні роки намагається перейти на інноваційну модель розвитку національної економіки, низька частка високотехнологічного товарного імпорту свідчить про відсутність суттєвих зрушень у цьому напрямі.

*Таблиця 1*

**Регіональна структура зовнішньої торгівлі України  
високотехнологічними товарами у 2003-2005 роках\***

Регіон	Частка ВТТ в експорті промислових товарів, %			Частка ВТТ в імпорті промислових товарів, %		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005
СНД	4,3	2,85	4,38	1,54	1,73	1,3
Європа	6,53	6,49	0,71	10,77	9,92	9,23
Азія	1,42	2,6	0,7	1,85	2,27	2,27
Африка	0,87	0,13	0,62	-	0,01	0,01
Америка	1,97	1,71	1,36	1,36	1,75	1,33
Австралія і Океанія	-	-	-	0,01	0,01	0,01
Всього	15,09	13,78	7,77	15,53	15,69	14,15

\* Розраховано за даними Держкомстату України

Пріоритетним ринком для України в імпорті ВТТ лишається європейський, а в експорті – країни СНД. В 2005 р. українські експортери ВТТ зазнали значних втрат на ринку країн ЄС. Однією з головних причин слід вважати переорієнтацію нових країн-членів ЄС на внутрішній ринок Співтовариства. Значною мірою цьому сприяло технологічне відставання України від розвинутих країн ЄС та посилення контролю в нових країн-членів щодо суворого дотримання технічних стандартів. Вкрай мала частка високотехнологічного імпорту з країн СНД свідчить про фактичне руйнування системи коопераційних зв'язків в цій сфері між пострадянськими країнами.

***В 2005 р. пріоритетними партнерами України у торгівлі ВТТ були:***

на ринках СНД - РФ (52,26% експорту, 94,2% імпорту); в європейському регіоні - Німеччина (21,15% експорту, 28,33% імпорту), Сполучене Королівство (29,43% експорту); в азіатському регіоні – Індія (31,44% експорту, 55,47% імпорту); в африканському регіоні – Єгипет (43,94% експорту, 99,24% імпорту), Лівія (34,27% експорту); в американському регіоні – США (98,4% експорту, 86,7%).

Для визначення конкурентоспроможності українських товарів на ринках країн СНД потрібно проаналізувати зовнішню торгівлю України даною продукцією з цими країнами (табл. 2).

Таблиця 2

**Зовнішня торгівля України високотехнологічною продукцією з пріоритетними торговими партнерами СНД\***

(млн. дол. США)

Країни	2003 р.			2004 р.			2005 р.		
	Експ.	Імп.	Сальдо	Експ.	Імп.	Сальдо	Експ.	Імп.	Сальдо
<b>Фармацевтична продукція</b>									
Білорусь	10,00	3,10	6,90	12,60	2,70	9,90	16,40	3,60	12,80
Казахстан	5,50	0,07	5,43	5,00	0,20	4,80	7,80	0,20	7,60
РФ	19,70	25,60	-5,90	18,40	26,80	-8,40	21,90	41,80	-19,90
Всього СНД	50,17	29,91	20,26	61,30	30,91	30,39	77,50	47,00	30,50
<b>Всього</b>	<b>54,1</b>	<b>596,6</b>	<b>-542,5</b>	<b>66,3</b>	<b>745,5</b>	<b>-679,2</b>	<b>82,1</b>	<b>1043,4</b>	<b>-961,3</b>
<b>Аеронавігаційні або космічні апарати</b>									
Білорусь	0,60	-	0,60	0,50	-	0,50	0,60	0,00	0,60
Казахстан	1,80	-	1,80	0,04	-	0,04	0,20	-	0,20
РФ	48,00	10,60	37,40	21,10	22,50	-1,40	11,60	9,40	2,20
Всього СНД	58,79	10,78	48,01	31,13	22,52	8,61	25,14	9,44	15,70
<b>Всього</b>	<b>174,7</b>	<b>21,6</b>	<b>153,1</b>	<b>130,8</b>	<b>43,6</b>	<b>87,2</b>	<b>143,4</b>	<b>35,9</b>	<b>107,5</b>
<b>Прилади і апаратами</b>									
Білорусь	3,00	1,90	1,10	4,40	2,90	1,50	14,90	1,70	13,20
Казахстан	1,10	0,10	1,00	4,00	0,09	3,91	2,80	0,20	2,60
РФ	39,40	53,70	-14,30	53,40	90,50	-37,10	74,50	84,60	-10,10
Всього СНД	49,47	56,11	-6,64	70,97	94,28	-23,31	104,03	87,63	16,40
<b>Всього</b>	<b>327,7</b>	<b>362,9</b>	<b>-35,2</b>	<b>591,7</b>	<b>550,0</b>	<b>41,7</b>	<b>141,1</b>	<b>489,9</b>	<b>-348,8</b>

\*Розраховано за даними Держкомстату України

Аналіз експорту фармацевтичної продукції показує, що 93% експорту даної продукції вивозиться до країн СНД. У вартісному виразі експорт цих товарів (30 товарна група) має тенденцію до зростання. Так у 2004 р. він збільшився на 22% по відношенню до 2003 р., а в 2005 р. – 24% щодо 2004 р. Найбільшими імпортерами Української фармацевтичної продукції на просторі СНД є: РФ, Білорусь, Узбекистан, Казахстан і Молдова на них припадає 80% імпорту зі всього СНД.

Аналіз імпорту фармацевтичної продукції показує, що лише 4,5% припадає на країни СНД. У вартісному виразі імпорт 30 групи товарів з країн СНД має стійку тенденцію до зростання. У 2004 р. він збільшився на 3,3% щодо 2003 р., а в 2005 р. в 1,5 рази по відношенню до 2004 р. Найбільшими експортерами в Україні даної продукції є: РФ і Білорусь на які припадає 97% всього імпорту з країн СНД.

В імпорті фармацевтичної продукції слід відзначити основну країну-імпортер – Індію, частка якої становить 13% від всього імпорту даної продукції в Україну. Це майже в 3 рази більше імпорту Україною з країн СНД.

Отже, можна зробити висновок, що Українська фармацевтична продукція не має попиту на світовому ринку, а єдиним ринком збуту залишаються країни СНД. Проте і його Україна може втратити, якщо не впроваджувати новітніх технологій і проводити політику щодо стимулювання імпорту даної продукції. Україна під тиском Індії та країн ЄС втрачає власний ринок і змушена експортувати власну фармацевтичну продукцію до країн СНД.

Зовнішня торгівля України аеронавігаційними або космічними апаратами (88 товарна група) з країнами СНД показує, що на їх частку припадає 34% всього експорту даної продукції. Проте, спостерігається тенденція до скорочення в 2005 р. на 57% щодо 2003 р. Основним торговельним партнером є Росія та Азербайджан.

В імпорті аеронавігаційними або космічними апаратами спостерігається незначна залежність України від країн СНД, їх частка становила в 2005 р. 26% від всього імпорту даної продукції. Основним експортером до України є Росія.

Важливу роль у забезпеченні та модернізації економіки України мають відігравати новітні технології, проте в Україні дана модернізація проходить не за рахунок власних внутрішніх ресурсів, а переважно за рахунок імпорту даної продукції.

Зовнішня торгівля України приладами і апаратами (90-а торгова група) з країнами СНД свідчить про те, що в 2005 р. відбулась переорієнтація з країн ЄС на країни СНД на їх частку припадало 74% всього експорту даної групи. В 2004 р. експорт даної продукції зріс на 80% порівняно з 2004 р. Таке зростання відбулось завдяки розширенню ЄС на який припадало більше половини експорту даної групи товарів. Різко змінилась ситуація в 2005 р.: експорт знизився на 74% по відношенню до 2004 р. Майже зупинився експорт в країни ЄС і вітчизняні підприємства змушені були переорієнтуватися на ринок країн СНД.

В імпорті приладів та апаратів доля країн СНД не значна і складала в 2005 р. 18%, ця частка є незмінною на протязі останніх 3-х років. Український експорт даної групи товарів здійснюється переважно із країн ЄС, де купуються переважно новітні технології.

Основним торговим партнером серед країн СНД є Російська Федерація на її частку припадало 72% експорту даної групи товарів від всього експорту до країн СНД.

Слід звернути увагу на значне негативне сальдо у торгівлі даною продукцією, яке в 2005 р. склало -348,8 млн. дол. США, а у торгівлі з країнами СНД – 16,4 млн. дол. США. Що свідчить про кооперативний взаємозв'язок українських підприємств з підприємствами країн СНД.

Україна надавала послуги 199 країнам світу в 2005 р. Проте частка високотехнологічних послуг незначна (табл. 3).

Таблиця 3

### Динаміка зовнішньої торгівлі високотехнологічними послугами

#### України\*

(млн. дол. США)

	2003			2004			2005		
	Експ.	Імп.	Сальдо	Експ.	Імп.	Сальдо	Експ.	Імп.	Сальдо
<b>Всього</b>	<b>4247,9</b>	<b>1458</b>	<b>2789,9</b>	<b>5307,9</b>	<b>2058,6</b>	<b>3249,3</b>	<b>6134,7</b>	<b>2934,9</b>	<b>3199,8</b>
Комп'ютерні послуги	12,2	33,1	-20,9	21,1	74,7	-53,6	34,6	126,1	-91,5
Роялті та ліцензійні послуги	4,2	29,9	-25,714	24,6	92,2	-67,6	9,7	209,6	-199,9
НДДКР	52,9	13,7	39,2	78	17,9	60,1	98,2	32,7	65,5
<b>Інші Країни світу</b>	<b>1924,5</b>	<b>1121,2</b>	<b>803,3</b>	<b>2792,4</b>	<b>1651,3</b>	<b>1141,1</b>	<b>3285,5</b>	<b>2414,3</b>	<b>871,2</b>
Комп'ютерні послуги	11	30,3	-19,3	19,8	69,6	-49,8	32,1	117,2	-85,1
Роялті та ліцензійні послуги	4,1	29,4	-25,3	23,5	90,7	-67,2	8,9	204,5	-195,4
НДДКР	19,1	2,1	17	35,8	5,9	29,9	35,9	17,5	18,4
<b>Країни СНД</b>	<b>2323,5</b>	<b>336,8</b>	<b>1986,7</b>	<b>2515,6</b>	<b>407,3</b>	<b>2108,3</b>	<b>2849,2</b>	<b>520,7</b>	<b>2328,5</b>
Комп'ютерні послуги	1,2	2,8	-1,6	1,3	5,1	-3,8	2,5	8,9	-6,4
Роялті та ліцензійні послуги	0,1	0,5	-0,414	1,1	1,5	-0,4	0,8	5,1	-4,3
НДДКР	33,8	11,6	22,2	42,2	12	30,2	62,3	15,2	47,1

\* Розраховано за даними Держкомстату України

**Комп'ютерні послуги Україна** переважно імпортує, що підтверджує негативне сальдо в торгівлі цими послугами, яке становило в 2005 р. -91,5 млн. дол. США. Слід відмітити тенденцію до зростання експорту даної послуги, який зріс на 64% в 2005 р. порівняно з 2004 р. (73% в 2004 р. порівняно з 2003 р.). Також спостерігається тенденція до зростання імпорту даної послуги в 2005р. на 70% порівняно з 2004 р. (в 2 рази більше в 2004 р. порівняно з 2003 р.). В структурі експорту послуг їх частка незначна і складала 0,6% в 2005р. В структурі імпорту на долю комп'ютерних послуг припадало 4,3% в 2005р. На долю країн СНД припадає 7,2% від всього експорту даної послуги і 0,7% імпорту. Технічна відсталість країн СНД змушує Україну орієнтуватись переважно на високорозвинені країни.

**Роялті та ліцензійні послуги України** складають незначну частку в експорті послуг на їх частку припадало в 2005р. лише 0,2%, а на частку імпорту – 7,1%, негативне сальдо становило -199,9 млн. дол. США. На частку країн СНД припадало 8,3% експорту і 2,4% імпорту, проте пасивне сальдо у торгівлі з країнами СНД становило -4,3 млн. дол. США. У 2005 р. по відношенню до 2004 р. експорт скоротився на 23%, а у 2004 р. по відношенню до 2003 р. зріс в 11 раз (дане збільшення ні про що не говорить тому що в 2003 р. експорт роялті та ліцензійних послуг до країн СНД був незначним). Проте спостерігається стала тенденція у зростанні імпорту даної послуги з країн СНД. В 2005 р. імпорт зріс в 3,4 рази по відношенню до 2004 р. (в 2004 р. – в 3 рази по відношенню до 2003 р.).

На відміну від комп'ютерних послуг, роялті та ліцензійних послуг експорт та імпорт **НДДКР України** переважно орієнтований на країни СНД. На їх частку в 2005 р. припадало 63% експорту даної послуги і 46% імпорту. Протягом останніх 3-х років спостерігається стала тенденція до зростання експорту НДДКР як в цілому, так і до країн СНД, так, у 2005 р. експорт цієї послуги зріс на 25,9% (48% до країн СНД) по відношенню до 2004 р., а в 2004 р. на 47% (25%) по відношенню до 2003 р. така ж тенденція спостерігається і у імпорті НДДКР.

***Отже, можна говорити, що на міжнародному ринку високотехнологічної продукції та послуг Україна майже не представлена.***

З метою зміцнення складової інноваційного розвитку у міжнародній виробничій кооперації на державному і корпоративному рівні повинні відбутися суттєві зміни в напрямі підвищення ефективності міжнародного кооперування та недопущення дискримінації національних інтересів у здійсненні міжнародної науково-виробничої кооперації.

Відповідно до цього Україна повинна сформулювати національну концепцію науково-технічного співробітництва, яка б передбачала комплексну систему міжнародного науково-виробничого кооперування, орієнтованого на підвищення технологічної укладності національної економіки і досягнення лідерства на стратегічних ринках: на рівні підприємств (стимулювання зусиль та коштів національних й іноземних компаній для розробки спільних проектів); державному (формування пакету

спільних науково-технічних програм з регіональними економічними угрупованнями, зокрема ЄС, ЄЕП, СНД).

*Серед пріоритетних заходів підвищення інноваційної складової*

*України слід передбачити:*

- формування програмних орієнтирів обміну з іншими країнами науково-технічними досягненнями на комерційних засадах;

- розробка ефективного інвестиційного клімату, який дав би змогу залучити капітал великих ТНК, зокрема через надання преференції щодо розміщення на території України міжнародних наукових центрів;

- економічні стимули до створення спільних підприємств, які виготовляють інноваційну продукцію, конкурентоспроможну на національному та світовому ринках;

- залучення в Україну підрядів на виконання проектів з виробництва інноваційної продукції V-VI технологічних укладів шляхом поширення інформації щодо наявного в Україні та її конкретних регіонах науково-технологічного та кадрового потенціалу;

- розширення регіонального науково-виробничого співробітництва з Росією та Білорусією.

### Анотація

У статті окреслено основні проблеми української інноваційної системи на сучасному етапі, проаналізовано сучасний стан торгівлі високотехнологічною продукцією, виявлені певні тенденції та характеристики його розвитку. В статті проаналізовано сучасний стан зовнішньої торгівлі України високотехнологічними товарами та послугами на основі чого було виявлені пріоритетні ринки збуту даної продукції. Враховуючи специфіку і тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України високотехнологічною продукцією з країнами СНД, зроблені конкретні висновки і пропозиції щодо підвищення ролі інноваційної продукції у підвищенні конкурентоспроможності українських підприємств.

### Аннотация

В статье очерчены основные проблемы украинской инновационной системы на современном этапе, проанализировано современное состояние торговли высокотехнологичной продукцией, выявлены тенденции и характеристики его развития. В статье проанализировано современное состояние внешней торговли Украины высокотехнологичными товарами и услугами на основе чего было выявлено приоритетные рынки сбыта данной продукции. Учитывая специфику и тенденции развития внешней торговли Украины высокотехнологичной продукцией со странами СНГ, сделанные конкретные выводы и предложения относительно повышения роли инновационной продукции в повышении конкурентоспособности украинских предприятий.